

Я.Ф. Радши,

д.держ.упр., проф., професор кафедри управління
охороною суспільного здоров'я НАДУ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

(категорійно-понятійний апарат медичного права)

Уточнюйте значення слів і ви звільните
людство від половини помилок.

Рене Декарт

Коли слова втрачають своє значення, народ
втрачає свою свободу.

Конфуцій

*Визначено необхідність виділення медичного права України в окрему галузь права,
розкрито зміст основних понять категорійно-понятійного апарату медичного права.*

Ключові слова: медичне право, категорійно-понятійний апарат.

Формування та реалізація державної політики в галузі охорони здоров'я визначається досконалістю законодавчої та нормативно-правової бази. Однією з вагомих причин недостатньо глибокого наукового опрацювання проблеми державного регулювання медичної діяльності в Україні є те, що на сьогодні в дослідженнях українських авторів на теоретико-методологічному рівні не визначено формулювання основних дефініцій категорійно-понятійного апарату медичного права.

У зв'язку з цим ми повністю поділяємо думку проф. Г.К. Губерної та В.Г. Ілюшенко [1, с. 7] відносно того, що в науці надзвичайно важлива термінологічна точність. Адже в термінах фіксується зміст явища, а їхня точність сприяє результативності дискусій, оскільки робить мову науки зрозумілою і точною.

Обґрунтування і формування дефініції того чи іншого поняття, явища або процесу – одна з найскладніших процедур наукового дослідження. Поширена навіть думка про те, що правильне тлумачення наукових понять вирішує майже половину наукового завдання.

Першим серед тих, хто займався спеціальним дослідженням прийомів, підходів і законів правильного мислення, доказів, утворення понять і виведення з них нових суджень, отримуючи при цьому нові знання, історики називають учня Платона – видатного давньогрецького філософа і вченого-енциклопедиста Арістотеля (384 – 322 рр. до н.е.). Його думка, викладена в трактаті “Категорії”, про те, що шлях до сутності явища лежить через його визначення, відома і поділяється вченими всього світу [14].

Науково-теоретичне обґрунтування сутності, концептуальних принципів застосування та розробка методологічних підходів до виділення медичного права як окремої галузі права – є надзвичайно актуальною проблемою, що зумовлюється принаймні двома причинами. По-перше, право на медичну допомогу та охорону здоров'я є базовим у системі соціальних прав людини, які гарантовані Конституцією України. Реалізація цього права передбачає активний розвиток медичного права України [5, с. 3]. По-друге, вирішення даної проблеми значною мірою сприятиме зміцненню здоров'я громадян, забезпечить реформування системи охорони здоров'я України, прискорить гармонізацію національного законодавства до міжнародних стандартів.

Дослідження проблеми державного регулювання медичної діяльності в Україні зумовило необхідність проаналізувати наукові тлумачення основних категорій, понять і термінів, які складають категорійно-понятійний апарат медичного права. В одних випадках ми будемо уточнювати їхні дефініції, в інших – обґрунтовувати семантичний зміст і межі застосування окремих категорій, скориставшись при цьому підходами металогіки.

Системний аналіз понятійного апарату проблеми державного регулювання медичної діяльності в Україні, окресленої рамками даного дослідження, бесіди з керівниками охорони здоров'я України, військовими лікарями, юристами-науковцями, професорсько-викладацьким складом і слухачами Національної академії державного управління при Президентові України (лікарями та юристами за освітою) переконливо свідчить, що потребують уточнення і розкриття сутності такі категорії: “галузь права”, “медичне право”, “право в

галузі (сфері) охорони здоров'я”, “інститут права”, “інститути медичного права”, “суб'єкти медичного права”, “об'єкт медичного права”.

“Радянський енциклопедичний словник” (1983) визначає *медицину* як галузь науки і практики, суспільну діяльність, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я людей, попередження та лікування захворювань [11, с. 777].

Виходячи з цього, медицина, як одна з галузей суспільної діяльності, регулюється суспільними нормами¹. А останні, як відомо, залежно від способу їх утворення і забезпечення, класифікують на юридичні (правові), моральні, корпоративні (громадських організацій, політичних партій, інших об'єднань громадян), звичаї чи традиції [9, с. 107].

Перед тим, як тлумачити зміст основного поняття нашого дослідження – словосполучення “медичне право”, зупинимось на короткій характеристиці понять “право”, “система права”, “інститут права” та “галузь права”.

В уже цитованому вище словнику *право* трактується як сукупність загальнообов'язкових правил поведінки (норм), установлених або санкціонованих державою [11, с. 1047].

Укладачі підручника “Правознавство” вважають, що *система права* – це внутрішня форма права, яка має об'єктивний характер побудови, що відбивається в єдності та узгодженості всіх її норм, диференційованих за правовими комплексами, галузями, підгалузями, інститутами та нормами права [9, с. 117]. *Інститут права*, на їхню думку, можна визначити як відокремлену групу взаємопов'язаних правових норм (приписів), що регулюють певний вид чи рід суспільних відносин і утворюють самостійний елемент системи права [Там же, с.120].

Завідувач кафедри кримінального права Академії МВС Республіки Молдова доц. В. Флоря на сторінках російського журналу “Медицинское право” дає таке визначення терміна “*галузь права*” – це окрема група правових норм та інститутів, об'єднаних спільністю регульованих ними однорідних

---

¹Суспільні норми – це загальні правила поведінки людей у суспільстві, зумовлені об'єктивними закономірностями, є результатом свідомої вольової діяльності певної частини чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу [9, с. 107].

суспільних відносин. Галузь права – основний підрозділ системи права – складається з окремих інститутів права [13, с. 8].

Автори вже цитованого вище підручника “Правознавство” визначають *галузь права* як сукупність правових норм (приписів) інститутів права, що регулюють певну сферу суспільних відносин у межах конкретного предмета й методу правового регулювання з урахуванням принципів і завдань такого регулювання. Ознаками *самостійної* галузі права є: сукупність юридичних норм (приписів) і правових інститутів; регульована такою сукупністю певна сфера суспільних відносин; критерієм відмежування однієї галузі права від іншої є предмет і метод правового регулювання; урахування принципів, завдань, мети правового регулювання [9, с. 121-122].

За предметною спрямованістю галузь права, яка регламентує суспільні відносини щодо охорони здоров’я та здійснення медичної діяльності, можна визначити як медичне право.

Використавши досвід д.юрид.н., проф. Н.Р. Нижник [7; 8] щодо з’ясування змісту окремих соціальних явищ, враховуючи методологічні підходи до трактування словосполучення “медичне право”, що запропоновані відомим російським фахівцем у галузі права проф. С.Г. Стеценком [12] та беручи до уваги доробки вітчизняних авторів щодо сутності цього поняття [4; 6; 10], пропонується таке визначення цього терміна: *медичне право* – це система правових норм і принципів, якими регулюються суспільні відносини щодо охорони здоров’я населення та здійснення медичної діяльності (медичні правовідносини)².

Дещо ширше, правда, розуміє значення терміна “медичне право” В. Флоря. На його думку, *медичне право* – це сукупність юридичних норм, які регулюють правовідносини між лікарем і медичним закладом, з одного боку, та пацієнтом і його родичами – з іншого, що виникають з приводу надання медичної допомоги та мають за мету попередження лікарських помилок і

---

² **Медичні правовідносини** – це виникаючий на основі правових норм зв’язок суб’єктів права, що характеризується наявністю в них певних юридичних прав та обов’язків у сфері медичної діяльності [12, с. 23].

правопорушень, захист медичного персоналу від відповідальності при обґрунтованому ризику і невинному спричиненні шкоди [13, с. 9].

Але, ґрунтуючись на тому, що дефініції (визначення) термінів повинні відповідати на питання: “що це?”, а не “що робить?”, визначати мету, бути конкретними і зрозумілими користувачам [2, с. 5], вважаємо, що наше визначення, а також визначення медичного права, дане проф. С.Г. Стеценком, який під медичним правом розуміє комплексну галузь права, що включає сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері медичної діяльності [12], можуть претендувати на більшу правову, етичну та професійну значущість.

Виходячи з цього, основними інститутами медичного права можна вважати: профілактичну та клінічну медицину; надання платних медичних послуг; психічне здоров'я; фармацію; стоматологію; трансплантологію; біоетику; лікарську таємницю; якість медичної допомоги, військову медицину, управління в галузі охорони здоров'я тощо.

Дослідник в галузі законодавчого забезпечення реформи системи охорони здоров'я В.М. Рудий пропонує таке тлумачення терміна “*право у сфері охорони здоров'я*”: це сукупність (комплекс, масив) загальнообов'язкових формально визначених правил поведінки (правових норм), що безпосередньо стосуються охорони здоров'я і пов'язані із застосуванням загального цивільного, кримінального чи адміністративного права з метою забезпечення умов, необхідних для охорони здоров'я [10, с. 10].

Вважаємо за необхідне пояснити, що В.М. Рудий, по-перше, не є прибічником тих дослідників, які виділяють медичне право в окрему галузь права, а по-друге, посилаючись на зарубіжний авторів, він вважає, що термін “медичне право” є лише частиною поняття “право у сфері охорони здоров'я” [Там же].

На нашу думку, наведені вище аргументи В.М. Рудого щодо більшої поширеності та загальноприйнятності терміна “право у сфері охорони здоров'я” видаються непереконаливими. Тому потребує більшої виваженості й

підхід цитованого вище автора до використання термінів “сфера” та “система” охорони здоров’я.

Для аргументації застереження щодо застосування словосполучення “сфера охорони здоров’я” скористаємось думкою Д.В. Карамішева. Даний автор, зокрема, зазначає, що система – поняття динамічне, а сфера – статичне. Система здатна розвиватися, сфера ж не виходить за межі, а здатна трансформуватися тільки в середині себе, тобто системі властиві інтеграційні та комунікаційні процеси, а сфера залишається закритою. Саме тому, підкреслює Д.В. Карамішев, стосовно розвитку системи охорони здоров’я в умовах інформаційного суспільства, доцільно використовувати термін “система” [3, с. 37].

Наведемо основні фактори, які свідчать про медичне право як комплексну³ галузь права:

– конституційно визначене право на охорону здоров’я та медичну допомогу;

– наявність окремих нормативно-правових актів, які присвячені виключно регулюванню суспільних відносин в галузі охорони здоров’я;

– суспільні відносини, що виникають у сфері медичної діяльності, регулюються як власними нормами, так і нормами, що містяться в інших галузях права (кримінальне, цивільне, адміністративне тощо);

– наявність спільних принципів, які властиві медичному праву і характеризують його зміст;

– чітка система та структура медичного права, що містить правові підгалузі, інститути та норми;

– неможливість у рамках існуючих галузей права забезпечити якісне правове регулювання численних відносин у медичній галузі.

Уже цитований вище проф. С.Г. Стеценко для всебічного висвітлення теоретико-правових проблем медицини вважає за доцільне визначати склад правовідносин при наданні медичної допомоги. На його думку, розглядаючи

---

³ **Комплексні галузі права** – це нашарування, надбудова над основними галузями, що зовні обособлюються значно менше, ніж основні галузі (страхове, банківське, морське, залізничне, гірниче, податкове, житлове, авторське, винахідницьке, виправно-трудове) [9, с.122].

дане питання з позицій теорії права, *склад медичного правовідношення* – це характеристика правовідношення з точки зору його внутрішньої побудови та взаємозв'язку складових елементів: суб'єктів, об'єктів і змісту правовідношення. *Суб'єктами* медичних правовідносин є сторони, між якими вони виникають: медичний персонал, пацієнти та підрозділи забезпечення. Для того, щоб бути суб'єктами медичних правових відносин, необхідно володіти правоздатністю та дієздатністю, які об'єднуються поняттям правосуб'єктності. Під *правосуб'єктністю* учасника медичних правовідносин слід розуміти передбачені нормами права здатність і можливість мати і користуватися суб'єктивними правами та нести юридичні обов'язки, які забезпечують відображення власних інтересів у відносинах щодо надання медичної допомоги. Під *об'єктом* медичних правовідносин розуміють ті реальні матеріальні та духовні блага, на досягнення яких спрямована реалізація прав і обов'язків суб'єктів медичних правовідносин. Зміст медичних правовідносин – це реальна сукупність прав і обов'язків, які реалізуються в поведінці суб'єктів медичних правовідносин [12, с. 29-31].

Важливим елементом системи медичного права є *підгалузь медичного права* – структурний елемент системи права, що являє собою відокремлену частину галузі права, яка регулює якісно однорідні групи суспільних відносин. Серед підгалузей медичного права російські дослідники виділяють, а ми поділяємо їхню думку, такі: медичне страхування, право громадян у галузі охорони здоров'я населення, медичну експертизу тощо [12, с. 37].

Президент Всесвітньої асоціації медичного права проф. А. Кармі, виступаючи в Москві в червні 2003 р. на Всеросійському з'їзді (Національному конгресі) з медичного права, підкреслив, що 20 – 40 років тому медичне право могло бути використане лише у двох випадках – при незаконній практиці лікаря та при допущенні лікарської помилки. Сьогодні ж медичне право в переважній більшості країн світу існує як самостійна галузь права, фахівці якої професійно займаються різними проблемами – трансплантології,

експериментами на людях, абортами, евтаназією, створенням та діяльністю етичних комітетів, приватною діяльністю медичних працівників та ін.

Саме тому вивчення теоретико-методологічних засад державного регулювання медичної діяльності в Україні та створення умов для виділення медичного права України в окрему комплексну галузь права – надзвичайно важлива наукова проблема й перспективний напрям наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Губерная Г.К., Ильющенко В.Г. Власть и управление // Менеджер: Вестник ДонДУУ. – Донецк, 2003. – № 2 (24). – С.7-17.
2. Давыдкин Н.Ф. О юридическом и этическом значениях определения терминов в медицине // Медицинское право / Medical Law. – 2004. – № 3 (7). – С. 5-7.
3. Карамышев Д.В. Теоретичні аспекти та узагальнення основних понять управління системою охорони здоров'я в умовах трансформації суспільства // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2005. – Вип. 1. – С. 34-41.
4. Козуліна С.О. Особливості викладання дисципліни “Медичне законодавство” // Досвід впровадження основних засад Болонського процесу в систему вищої медичної (фармацевтичної) освіти: Матеріали наук.-метод. конф., 14-15 квітня 2005 р. – Тернопіль, 2005. – С. 136-141.
5. Медичне право України: Зб. нормативно-правових актів / Упоряд. і наук. ред. Н.Б. Болотіна. – К.: Вид. Дім “Ін Юре”, 2001. – 412 с.
6. Москаленко В.Ф., Пономаренко В.М. Правові основи охорони здоров'я // Панорама охорони здоров'я населення України / А.В. Підаєв, О.Ф. Возіанов, В.Ф. Москаленко та ін. – К.: Здоров'я, 2003. – С. 128-137.
7. Нижник Н. Державна влада й демократія // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук.-практ. конф. / За заг. ред. В.І. Лугового, В.М. Князева. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 1. – С. 11-14.
8. Нижник Н. Державне управління в Україні: проблеми і перспективи // Вісник УАДУ. – 1996. – № 1. – С. 102-115.
9. Правознавство: Підруч. / М.І. Берлач, Д.О. Карпенко, В.С. Ковальський та ін.; За ред. В.В. Копейчикова, А.М. Колодія. – К.: Брінком Інтер, 2005. – 752 с.
10. Рудий В.М. Законодавче забезпечення реформи системи охорони здоров'я в Україні. – К.: Сфера, 2005. – 272 с.
11. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 2-е изд., 1983. – 1600 с.
12. Стеценко С.Г. Медицинское право: Учебник. – М.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 572 с.
13. Флоря В. Медицинское право как самостоятельная отрасль права // Медицинское право / Medical Law. – 2004. – № 1 (5). – С. 8-9.
14. Ярменчук А.Д. Менеджеру здравоохранения. Теория искусства управления: У 2 ч. – Ч. 1.: Общие проблемы. – К., 1991. – 176 с.; Ч. 2.: Частные проблемы. – К., 1991. – 300 с.

Radysh Ya.F. Theoretic and Methodological Basis of Research on Public Regulation of Medical Activity in Ukraine (Medical Law Apparatus of Categories and Concepts)

The problem of necessity of distinguish of medical law of Ukraine in separate field of law is outlined and content of basic concepts of categories and conceptions apparatus of medical law is bared in the article.

Key words: medical law, categories and conceptions apparatus.

Радыш Я.Ф. Теоретико-методологические основы исследования государственного регулирования медицинской деятельности в Украине (категорийно-понятийный аппарат медицинского права).

Определена необходимость выделения медицинского права Украины в отдельную область права, раскрыто содержание основных понятий категорийно-понятийного аппарата медицинского права.

Ключевые слова: медицинское право, категорийно-понятийный аппарат.